



מבצע "חורב"

22 דצמבר 1948 - 7 ינואר 1949
הגדול והמקיף במבצעי מלחמת העצמאות
אל"מ (מיל) בני מיכלסון

רקע

בשלהי שנת 1948 שרר חוסר ביטחון בדבר סיכויי המשא-ומתן לשלום עם מצרים (ושאר מדינות ערב) והיה חשש להחייאתה של תכנית ברנדוט להעברת הנגב למדינות ערב. בנסיבות אלו החליטה ממשלת ישראל על חידוש המלחמה בדרום. מגמותיה של החלטה זו היו:

א. להכריח את המצרים להיכנס למשא-ומתן על שלום.

ב. לחסל את כיס פלוג'ה, לכבוש את הנגב וליצור עובדה מוגמרת של שליטה ישראלית בנגב כולו.

מבחינה אסטרטגית היווה מבצע זה המשך ישיר למבצעים "יואב" ו"אסף". הוא נקרא מבצע "חורב", ונערך בין ה- 22 בדצמבר 1948 וה- 7 בינואר 1949.

תכנון מבצע "חורב", החל כבר בחודש נובמבר, והוא גובש במחצית הראשונה של דצמבר 1948. שיקולים מדיניים וצבאיים במשולב השפיעו במידה רבה על תכנון המבצע ועל ביצועו. למשל בעקבות החלטת מועצת הביטחון מ- 16 בנובמבר, שקראה לצדדים לפתוח בשיחות על שביתת נשק, חתרה ישראל לשפר את עמדות המיקוח הצבאיות שלה לקראת השיחות, ומכאן גם נבע סירובה להיעתר לדרישת המצרים לפינוי כיס פלוג'ה לפני פתיחת המשא ומתן. בפקודת ההתראה שהוציא אג"ס/מטכ"ל בחתימת יגאל ידין ב- 10 בדצמבר 1948 הוגדרה המטרה כמיגור הצבא המצרי וגירושו מתחומי ארץ-ישראל. נקבעו למבצע שלושה יעדים אופרטיביים, ועל שמם הוא נקרא בתחילה מבצע "ע" - עזה, עוג'ה וביר-עסלוג. המטכ"ל הטיל על מפקדת חזית הדרום את הפיקוד על המבצע (שהיה, למעשה, המשך והשלמת מבצע "יואב") ואת תכנון הפעילות המבצעית וחזית הדרום נתבקשה לסיים את ההכנות עד ל- 16 בחודש. ב- 15 לדצמבר, חמישה ימים לאחר קבלת פקודת ההתראה המטכ"לית הוציאה מפקדת חזית הדרום פקודת התראה משלה, וחמישה ימים אחר כך, ב- 20 בחודש, יצאה פקודת המבצע.

במבצע "חורב" השתתפו חמש (5): חטיבות (מתוך 12 שהיו לצה"ל בעת ההיא) "גולני", "הראל", "הנגב", "אלכסנדרו" ו"חטיבת השריון 8 ובסה"כ כ- 15 גדודים. שולבו בו גם כוחות אוויר וים.



יחסי-הכוחות בתחילת המבצע

הכוחות המצריים

הכוחות המצריים היו מאורגנים במסגרת של דיביזיה, שמנתה 4 חטיבות-רגלים, חטיבת שריון אחת, כוחות חי"ר סעודיים וסודאנים, נוספים, ותותחנים.

הכוחות הישראליים

(בעת מבצע "חורב", מנה צה"ל, 97,757 חיילים בשירות פעיל - לא כולל פצועים, אסירים, שבויים עריקים ונעדרים).
כוחות חזית-הדרום של צה"ל שכללו כ- 11,000 איש, היו:

חטיבה 12 ("הנגב").

חטיבה 10 ("הראל").

חטיבה 1 ("גולני").

חטיבה 3 ("אלכסנדרוני").

חטיבת השריון 8.

יחידות מחוז השפלה.

יחידות מחוז הנגב.

תכנון המטכ"ל, הערכת-המצב, שיקולים עיקריים:

א. כוח האויב ערוך היה - מחוץ לבריגדה הרביעית הנצורה בכיס פלוג'ה ושרידי כוחותיו באזור חברון ודרום ירושלים - בשתי זרועות עיקריות:

(1) הזרוע האחת לאורך כביש עזה - רפיח.

(2) הזרוע השנייה לאורך כביש עסלוג' - עוג'ה.

ב. שתי זרועות אלה מתחברות על-ידי כביש בין עוג'ה לרפיח, כאשר עוג'ה הינה "המפרק" ושטח המפתח של הזרוע המזרחית כולה.

מתחמי האויב העיקריים היו:

באגף המערבי - אל-עריש, רפיח, עזה.

באגף המזרחי - עוג'ה, משרפה, ביר-עסלוג', חרבת (קמפ) א-שריף.

כוח זה, על יחידות השריון שלו, אינו מסוגל לעבור להתקפה רבתי בלי שיתוף עם הכוחות הערביים האחרים דהיינו - תכנית התקפה כללית בהיקף ארצי. אך למרות זאת יכול כוח זה, על-ידי תמרון באמצעות הציר הפנימי רפיח - עוג'ה, לתכנן את נקודת-הכובד במקום שיבחר, כאשר דרכי הפעולה האפשריות שלו הן:

הזרוע המזרחית:

השתלטות על אזור רביבים כפעולה מסייעת להצבת קו לאורך ואדי-עזה מהצד המזרחי.

התקפה וכיבוש באר-שבע במגמת הקמת קשר עם הר חברון.



הזרוע המערבית: החדרת כוחות לאזור תל פרעאה וכיבוש חרבת-מעין ושיך-נוראן במגמה להצבת קו לאורך ואדי-עזה מהצד המערבי.

ה"כיס":

החזקת מעמד עד לפתרון על-ידי האו"ם.

פריצת דרך למזרח או לדרום-מערב.

לאור דרכי פעולה אלו הפתוחות בפני המצרים יש לבצע:

מניעת אפשרויות האויב על-ידי חזית הדרום.

מיגורו והשמדתו המוחלטת של הכוח המצרי מתוך שטחי הארץ.

המאמץ העיקרי ומשימות נוספות

לפי תכנון ה-מטכ"ל נועד המאמץ העיקרי להיות מונחת על המתחם בעוג'ה, בציר חלוצה--רחובות-עוג'ה. כמא"מץ משני תכנן ה-מטכ"ל את כיבוש רפיח, ואילו לגבי הצירים עזה - רפיח וכן עסלוג'-עוג'ה תכנן ה-מטכ"ל פעולות, שהגדין כ"פעולות תוקפניות".

המצע לתעודה "ע"

במצע לתעודה ע' שהורדה על-ידי מטכ"ל/אג"ם, יגאל ידן, לחילות, לאגפים ולחזית הדרום, נאמר:

א. בזרוע המזרחית:

(1) כפעולת-הכנה - יצירת בסיסים לאורך דרך חלוצה (נ.צ. 11790561) - עוג'ה ובאזורים של קשם אל מזוד (נ.צ.

09660414), ג'בל קרן (נ.צ. 10350455) קדריבה (נ.צ. 10880489).

לאורך הדרך חלוצה - עוג'ה ישנם שטחי חולות, המהווים מגן טבעי רציני נגד חדירת כוחות ממונעים וחיל-רגלים של האויב.

(2) השתלטות וכיבוש אזור עוג'ה נ.צ. 09620319 והצטלבות הדרכים ב-נ.צ. 09750325.

(3) פעולות תוקפניות נגד משלטי-האויב בחרבת מחרב א-שריף (קאמפ א-שריף) וביר-עסלוג'.

(4) פעולות הטרדה ומיקוש לאורך כביש עסלוג' - עוג'ה.

(5) פעולות ניתוק ומיקוש בכביש רפיח - עוג'ה.

ב. בזרוע המערבית:

השתלטות וכיבוש בסיס האויב ברפיח.

פעולות תוקפניות לאורך כביש עזה - רפיח.

פעולות פשיטה לאל-עריש וכן לאורך מסילת הרכבת המצרית (באמצעות צניחה ונחיתה מהים).

"בתכנון ובביצוע הפעולה יש לקחת בחשבון אה שמירת שיווי-המשקל מבחינה ההיערכות בין כוחות האויב בשתי זרועותיו וכתוצאה מזה יש להעביר את נקודת הכובד של התקפתנו העיקרית."



ניתוח פקודת המבצע

מן הראוי להדגיש מספר עובדות, המסתברות מתוך הפקודה. חזית הדרום קבלה הנחייה מפורשת להפעיל מאמץ עיקרי במרכז הגזרה, לעבר שטח המפתח של עוג'ה שהיווה מתחם עיקרי בעורף ובסיס הזרוע המזרחית, בדרך שהמצרים לא הגנו עליה וחשבוה לבלתי עבירה והמטכ"ל, באמצע עות שירות מודיעין 6, העריך שניתן להעביר בה כוחות ניכרים ולהפתיע את האויב. המסמך מגדיר כמטרתו הסופית של המבצע את מיגור כוחות האויב, אולם הוא אינו מפרט אלא את שלב החדירה בלבד (השלב הראשון). ה-מטכ"ל מחייב את החזית לתכנן את פעולותיה כך, שאפשר יהיה להעתיק את נקודת-הכובד של המבצע בהתאם לתגובות המצרים. הגבול המדיני (בין ישראל למצרים) ובעיית חצייתו אינם מוזכרים במצע. אולם למרות זאת תוכננה פעולה לעבר אל-עריש אם-כי כפעולת-פשיטה בלבד. בהוראות נספחות למצע ניתנה לחילות התותחנים וההנדסה התראה להשגת אמצעים לשם כיבוש עזה. מסתבר אפוא, שאף-על-פי שעזה לא צוינה במפורש כיעד להתקפה, בשלב הראשון, נלקחה בחשבון פעולה לעברה בשלב מאוחר יותר ונצפתה בה התנגדות ולחימה בשטח בנוי.

התכנית החזיתית

ב- 15 בדצמבר 1948, כשבוע לפני פתיחת המבצע, הוציאה חזית הדרום, בפיקודו של יגאל אלון, פקודת-התראה ליחידותיה, ובה שורטטו בקווים כלליים תכנית המבצע. לפי התכנית הכללית הוטל על כוחות צה"ל ביצוע הפעולות הבאות: ניתוק כביש-האספקה של המצרים בגזרות - עזה - רפיח - אל-עריש; ביר-עסלוג' - עוג'ה (על-ידי כיבוש עוג'ה ואבו-עגילה וכן משלטי התמילה והמושרפה). ניתוק דרכי האספקה של הכוחות, שחנו בגזרת עזה ובסביבתה, על-ידי כיבוש המשלטים בסביבת כפר-דרום. כיבוש משלטים אלה נועד למנוע את תנועת האויב בכביש ובמסילת-הברזל, שבין עזה לרפיח. ערעור ריכוזי האויב על-ידי הפצצות מן האוויר והרעשות מן הים. מניעת התחבורה הימית בין בסיסי הצבא המצרי בארץ-ישראל לבין בסיסיו במצרים - משימה זו הוטלה על חיל-הים. שמירה על הבריגדה המצרית הרביעית לכל תפרוץ מתוך כיס פלוג'ה. לשם כך קיבלו כוחות צה"ל פקודה להחזיק מוצבים סביב הכיס ולפטרל בשטחים הסמוכים. שליטה על הדרך באר-שבע - עין-חוסוב (חצבה).

כוחות ומשימות

- א. כיבוש עוג'ה ואבו-עגילה וכן הפשיטה לאל-עריש הוטלו על חטיבה 8, חטיבת השריון היחידה בצה"ל, ועל גדוד חי"ר מחטיבה 10 שההוכפף תחת פיקודה (המאמץ העיקרי).
- ב. כיבוש משלטי התמילה והמושרפה הוטל על חטיבה 12, חטיבת הנגב.
- ג. חסימת דרכי-התגבורת:



- (1) חסימה על הכביש דרומית-מזרחית לרפיח על-ידי פלוגה מגדוד 10.
- (2) חסימה נוספת, מצפון למוצא ואדי אביאד, על-ידי פלוגה מגדוד 5.
- ד. ניתוק הדרך עזה - רפיח. תפקיד זה הוטל על חטיבה 1 ("גולני") והיא נצטווה לבצעו באחד משני האופנים הבאים :
 כיבוש משלטי 108 (נ"צ 09030823), 87 (נ"צ 08870844), 84 (נ"צ 08810840) והתבססות בהם.
 כיבוש משלט 81 (נ"צ 09160904) והגבעה המבוצרת נ"צ 05150894, הנמצאת בין משלט 81 לבין כפר דרום.
 לאחר ביקור במפקדת חטיבה 1 החליט מפקד החזית לקבוע את נקודת הניתוק במשלט 86 נ"צ 08920877, השולט על המעבר הצר ביותר ברצועה.
 עתודה - חטיבה 10 ("הראל"), בעצמה של גדוד רובאים ופלוגה ממונעת (מגדוד 10), אשר עמדה, כזכור, לבצע חסימה.

חלוקה הגזרות

- א. על גזרת בית-חנון - תל-ג'מע הופקדו כוחות מחוז הנגב.
 - ב. על גזרת תל-ג'מע - נירים ומזרח עד ואדי שרר הופקדה חטיבה 1.
 - ג. בגזרת באר-שבע - עין-חוסוב הוצבה חטיבה 12.
 - ד. הגזרות בסביבת עוג'ה עמדו להתחלק, לאחר גמר התכנון בדרג החטיבית, בין החטיבות 8 ו-12.
- מפקדת החזית תכננה גם הצנחת גד' צנחנים באל-עריש יחד עם נחיתה מהים שם, אולם בסוף לא יצא מבצע זה אל הפועל בשל בעיות מזג אוויר.
- שיקולי מפקדת החזית בקובעה את התכנית הנ"ל הודרכה מפקדת חזית-הדרום על-ידי השיקולים הבאים:
- כיבוש עוג'ה ובר-עסלוג' - ירחיק את הסכנה מבאר-שבע.
- יש להבטיח את השימוש בעתיד בדרך אבו-עגילה - ראס-אל-נקב (אשר לחוף ים-סוף) כשהיא פנויה מאויב מצרי, ירדני או בריטי.
- כיבוש עוג'ה מאפשר תמרון, בעוד שלחימה על קו עזה - רפיח כרוכה במלחמה מיגעת על ביצורים ועמדות.
- הליכה בדרך פלוג'ה - עוג'ה אינה אפשרית אלא על-ידי כיבוש משלט אחר משלט.
- כיבוש משלטי התמילה ומשרפה עשוי להרוס את כל הקו עוג'ה - עסלוג'.

מפקדת החזית העדיפה את הדרך חלוצה - רחובות אף-על-פי שידעה, כי בדרך זו אי-אפשר לסגת. שיקוליה בבחירת דרך זו דווקא היו:

- (1) הערכה, שבדרך זו ניתנת המשימה לביצוע. הערכה זו נבעה בעיקר עקב ההערכה המבצעית של הקרקע שנשע' נה על איסוף מודיעין-שטח נרחב ע"י מודיעין החזית באמצעות סיורים במגוון שיטות.
 - (2) במקרה של כישלון ניתן לערוך בה קרב-התגוננות ולעצור את האויב עד לאחר פינוי הכוחות.
 - (3) קיום דרך אלטרנטיבית של חטיבה 12 מקטינה את הסיכון למקרה שהתקפת חטיבה 8 תיכשל.
- מפקדת החזית הציבה את חטיבה 1 אל מול מרבית הכוח המצרי שברצועת עזה - רפיח בהיותה - מודרכת על-ידי



השיקולים הבאים:

- (1) פעולת חטיבה 1 תכליתה הייתה - לרתק את עיקר הכוח המצרי ולמנוע החשת תגבורת מהרצועה לגזרת המאמץ העיקרי.
- (2) העובדה, שלא הייתה כל אפשרות להעמיד כוחות בעצמה מספקת בכל הגזרות, חייבה דלול גזרה אחת וריכוז כוח למאמץ העיקרי בגזרה אחרת.
- (3) המנטליות של המצרים, כפי שנתגלתה בעבר, נתנה יסוד להניח, שהם לא יפתחו בהתקפת-נגד לעבר גזרה שקטה אלא ירכזו את מאמציהם אל מול המאמץ העיקרי.

מהלך המבצע

מבצע "חורב" התנהל בשני שלבים. הוא החל בגזרה המערבית (ע"י "גולני") בהתקפה על משלט 86 בין עזה לרפיח. הקרב על משלט זה נסתיים בכשלון, אך הוא מילא את תפקידו: הוסחה תשומת ליבה של המפקדה המצרית מה כוונות האמיתיות. כדי להגביר את הרושם, שאכן מטרתו של צה"ל היא כיבוש מידי של רצועת עזה, פעלו גם חיל האוויר וחיל הים בגזרה זו.

ב- 25 לדצמבר (בגלל דחייה של 24 שעות עקב שטפונות עזים) נפתחה התקפתה של חטיבת הנגב (12) על משלטי המצרים בכביש באר שבע - עוג'ה (קמפ א-שרף, ביר עסלוג). בקרב אכזרי נכבשו עם בוקרו של 26 לחודש מוצבי התמילה על הכביש מדרום לביר-עסלוג. על החטיבה המשוויינת 8 הוטל להדרימ מחלוצה בדרך הרומאית לרוחיבה (רחובות בנגב) ומשם דרך ואדי אביאד (נחל לבן) להגיע ולהפתיע את המוצבים המצרים בעוג'ה. בשל קשיי הדרך הגיעו הכוחות האלה באיחור אל יעדיהם ובהתקפה הראשונה לא הצליחו לכבוש את היעד. בינתיים החישו המצרים תגבורת מאל-עריש לעוג'ה. לשריון הישראלי נשקפה הסכנה שיותקף מעורפו, אולם תגבורת האויב נבלמה וחטיבת השריון החזיקה בעמדותיה, כדי לחדש את ההתקפה למחרת היום. מקרה זה היה דוגמה קלאסית של השפעת מפקד החזית העיתוי ובמקום מכריעים. אלון הגיע למקום לאחר שכוחות חטיבת הנגב נהדפו. אך על פי שמצא את חטיבה 8 "מוכה מבחינה פסיכולוגית", החליט מיד לצאת להתקפה מחודשת. הוא עודד את רוחם של שדה ודב צסיס, שהיו מדוכאים, הוסיף לחטיבה כוחות מעתודות החזית - חטיבת "הראל" וארגן את הכוח להתקפה עם שחר. חטיבת הנגב נצטוותה לנוע לאורך הכביש דרומה כדי להשתתף בהתקפה. היה עליה להתגבר בלילה אחד על כל המוצבים המצריים מהתמילה ועד עוג'ה. למחרת בבוקר נכבשה עוג'ה ע"י חטיבה 8 וכל הכביש מבאר שבע ועד עוג'ה טוהר ונפתח לשימוש צה"ל.

בצהרי יום ה- 27 בדצמבר, ניתן היה לסכם, כי "הזרוע המזרחית" מטוהרת לחלוטין; המצרים במוצבי קמפ-א-שרף וביר-עסלוג נסוגו ובדרכים עקלקלות הגיעו לקסיימה. כיבוש עוג'ה וחסול החטיבה המצרית בזרוע המזרחית ע"י חטיבות 8 ו-12, ערערו לחלוטין את ההיערכות המצרית וחזית הדרום יכולה הייתה לעבור לשלב הבא תוך בחירת היעד הבא להטלת המהלומה החזיתית. בהתחשב במצב הכוחות, החליטה מפקדת חזית הדרום (יגאל אלון ויצחק רבין) לשנות את תכניתה המקורית. הכוחות

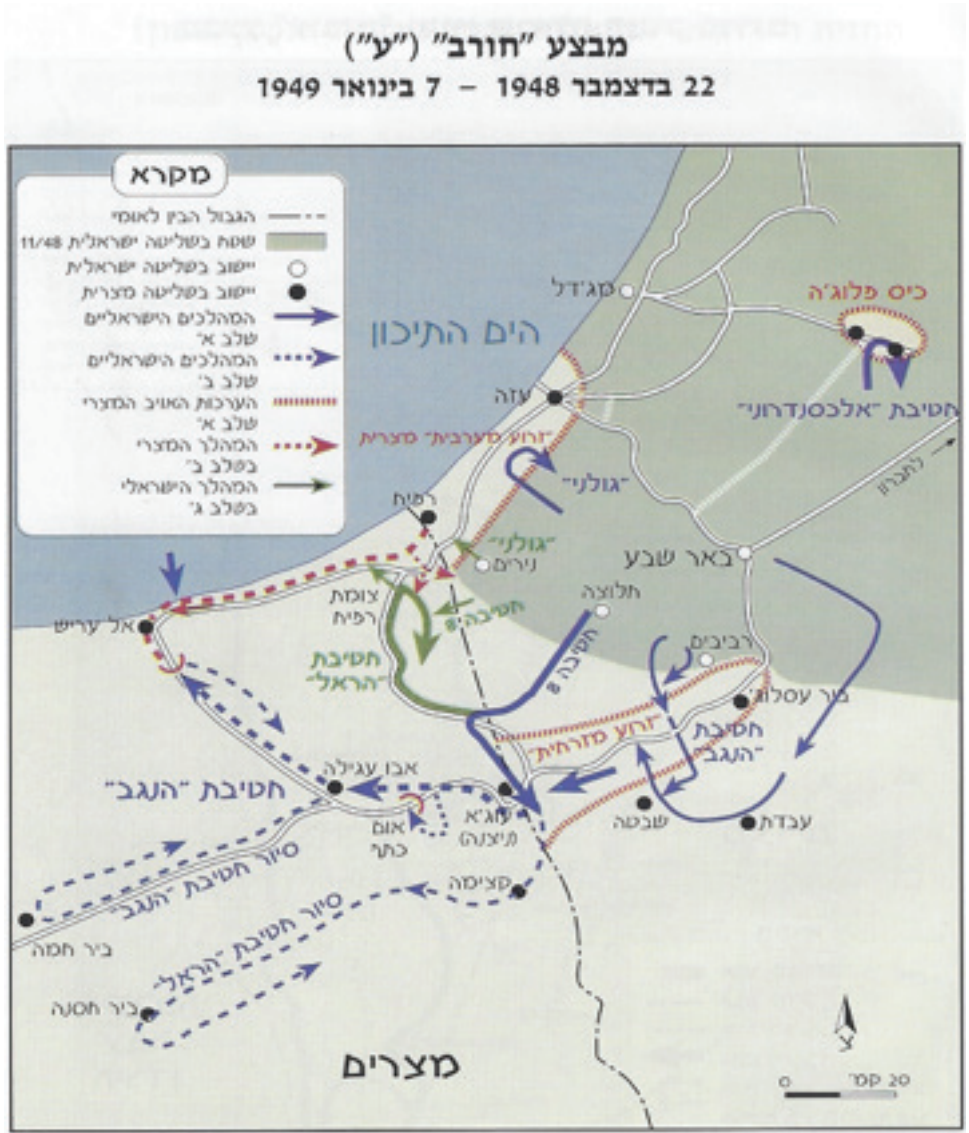


אוגדו מחדש ומשימותיהם שוננו. כאשר גד' 82 עבר תחת פיקוד חט' 12 ובמסגרתה המשיך לאבו-עגילה ואחר כך לאל-עריש בהשלימו כיתור רחב של חיל המשלוח המצרי כולו.

הצלחת המתקפה בגזרה המזרחית, כיבוש ביר-עסלוג' ועוג'ה וניצול ההצלחה לכניסת צה"ל ב- 29 בדצמבר למרחבי סיני - מאבו-עגילה ועד למבואות אל-עריש - הביאו להתערבות בינלאומית נמרצת. ב- 29 בדצמבר 1948 קראה מועצת הביטחון לצדדים לסגת, ועל ישראל הופעל לחץ אמריקני-בריטי לצאת מסיני. יגאל אלון, מפקד חזית הדרום, ניסה לשכנע את בן-גוריון שלא לסגת, אך שר הביטחון לא השתכנע מנימוקיו והורה על נסיגה מסיני. אלון, שראה בהחלטה משגה חמור, טס במיוחד לפגישה עמו, אולם לא הצליח לבטל את רוע הגזרה. כעבור ימים אחדים, ב- 2 לינואר, נפתח חלקו השני של מבצע "חורב" כאשר הפעם ניסה אלון לנתק את חיל המשלוח המצרי לאורך ציר החוף מבסיסיו במצרים ע"י איגוף קצר יותר לעבר רפיח (לאחר שכוחות החזית הוסגו מהאיגוף הרחב באזור אל-עריש).

ב- 4 לינואר נראה היה שכוחות חטיבות "גולני" ו"הראל" סוגרים על צומת רפיח ממזרח ומדרום, בהתאמה, וחיל המ' שלוח המצרי עומד בשנית (בתוך כמה ימים) בסכנת ניתוק ממצרים. איום זה היה בו די שהמצרים יודיעו על נכונותם לשביתת נשק, לאחר שרק כמה שבועות קודם לא היו מוכנים לכך כלל ועיקר.

רפיח אמנם לא נכבשה אבל חט' 10 (הגד' ה- 4 של דדו) הצליחה למקם חסימה ממערב לרפיח, ולנתק את הכביש ומסילת הברזל המובילים למצרים. אלא שבאותו יום ממש הופלו ע"י צה"ל בשמי סיני חמישה מטוסי-קרב בריטיים שהיו במשימת סיור. מטוסים אלו גילו, בין השאר, כי לא כל כוחות צה"ל יצאו מסיני, ושמקצתם חסמו את כביש רפיח - אל-עריש ומסילת הברזל שם. ישראל נדרשה להסיג את כל כוחותיה ולשוב אל הגבול הבינלאומי כתנאי לפתיחת השיחות, אלון שוב ניסה לשכנע את בן-גוריון לדחות את התביעה והצביע על היתרון האופרטיבי והאסטרטגי שבה חזקת כוחות שניתקו בפועל את חיל-המשלוח המצרי שנותר ברפיח וברצועת עזה, אך גם הפעם לא הצליח ונאלץ לפנות את כוחותיו, שהתפנו עד ה- 10 לינואר, כתנאי לקיום שיחות שביתת הנשק ברודוס.



מפה 8 - מבצע "חורב"
לקוח מ: קדיש אלון (עורך) מלחמת העצמאות תש"ח - תש"ט, משהב"ט, ת"א, 2004.